

CARL HAUPTMANN I KRĄG JEGO PRZYJACIÓŁ

Od kilkunastu lat polskie ośrodki badawcze ze wzrastającą intensywnością prowadzą prace nad twórczością pisarzy dawnego niemieckiego Dolnego i – po części – Górnego Śląska, m.in. Josepha von Eichendorffa, Augusta Scholtisa, Hansa Lipinsky-Gottersdorfa, Horsta Bienka czy Janoscha, a przede wszystkim braci Carla i Gerharta Hauptmannów. W przypadku tych ostatnich szczególnie ożywiona jest aktywność kilku uczelni i muzeów literackich, zaś polscy uczeni są z powodzeniem ważnymi partnerami dla germanistów niemieckich. Godne odnotowania jest zwłaszcza „polskie” zwrócenie uwagi na postać Carla Hauptmanna, gdyż w przeszłości nie cieszył się on zbyt dużym zainteresowaniem badaczy ani w Niemczech, ani w naszym kraju.

W przeciwieństwie do swego młodszego brata Gerharta (1862-1946), który w XX w. stał u szczytu sławy i powodzenia, m.in. jako laureat literackiej nagrody Nobla (1912), Carl Hauptmann nie zaznał nawet części sukcesów literackich i finansowego dobrobytu autora *Tkaczy*. Ta asymetria pisarskich losów, owo fatalne stanie „w cieniu brata Gerharta”, ciążyło nie tylko na życiu Carla (1858-1921), ale miało swoje reminiscencje przez wiele kolejnych dziesięcioleci, aż po czasy nam współczesne. Jeśli porównać m.in. zainteresowanie historyków literatury i teatru, a także krytyków literackich obu braćmi-pisarzami, można bez trudu zauważyć olbrzymią dysproporcję w ich światowej, a przede wszystkim niemieckiej recepcji. O ile bowiem o Gerharcie powstało kilkaset książek i dysertacji doktorskich w różnych językach, to o Carlu z trudem można doliczyć się ich zaledwie kilkunastu. Także w zakresie zainteresowania scen teatralnych ich sztukami, czy tłumaczy ich dziełami (w obu przypadkach oprócz dramatów także liryką i prozą), przewaga Gerharta jest miażdżąca¹.

A jednak w odczuciu niektórych współczesnych badaczy Carl Hauptmann zaczyna cieszyć się coraz większym uznaniem, zwłaszcza tych, którzy nie porównują jego dokonań twórczych z dziełami Gerharta. Kiedy z początkiem XXI stulecia ukazał się artykuł o polskiej recepcji Carla, został on zatytułowany *Wychodzenie z cienia*², co symbolicznie oznaczało wzmożone zajęcie się dziełem starszego z braci, zwłaszcza przez polskich badaczy. I rzeczywiście, po 2000 r. zorganizowano kilka konferencji o Carlu Hauptmannie, polscy germaniści biorą udział w wydawanych sukcesywnie w Niemczech jego *Sämtliche Werke*, zaś w Polsce – wprawdzie niespiesznie – zaczynają ukazywać się polskie przekłady, np. *Księga Duchy Gór*³. Powstały dwie serie wydawnicze propagujące m.in. życie i dzieło Carla Hauptmanna: „Carl und Gerhart Hauptmann – Jahrbuch” (Łódź, t. 1, 2006 – t. 8, 2014) oraz „Hauptmanniana” (Wrocław, t. 1, 2006 – t. 5, 2011), ukazało się także kilka pozycji książkowych oraz kilkadziesiąt rozpraw i artykułów omawiających twórczość niemieckiego autora⁴.

¹ Por. m.in.: S. Hofert, *Internationale Bibliographie zum Werk Gerhart Hauptmanns*, Bd. 1 (1986) – Bd.4 (2012), Berlin; M. Voigt, *Carl Hauptmann – Bibliographie* (w:) Carl Hauptmann 1858 – 1921. Internationales Symposium, hrsg. von M. Czamecka und H.-G. Roloff, Berlin 2004.

² K. A. Kuczyński, *Wychodzenie z cienia. Refleksje nad recepcją Carla Hauptmanna*, Zeszyty Naukowe PWSZ we Włocławku, „Rozprawy Humanistyczne”, t. 2, 2004.

³ C. Hauptmann, *Księga Duchy Gór*, tłum. E. Mendyk, Jelenia Góra – Szklarska Poręba 2000; II wyd. – tłum. E. Mendyk i P. Wiater, Jelenia Góra 2008. W przygotowaniu – z okazji 100. rocznicy powstania dzieła – jest 3. wydanie, które ukaże się w 2015 r. w Jeleniej Gorze.

⁴ Por. m. in.: *Carl Hauptmann w polskiej nauce i krytyce literackiej*, red. K. A. Kuczyński, Włocławek 2012 [s. 733-747: *Carl Hauptmanns polnische Bibliographie. Eine Auswahl*]

Jednym z kilku polskich ośrodków naukowych poświęcających wiele uwagi postaci Carla Hauptmanna jest powstały w 1995 r. jako muzeum Dom Carla i Gerharta Hauptmannów w Szklarskiej Porębie (oddział Muzeum Karkonoskiego w Jeleniej Górze), który od lat propaguje poprzez odczyty, wystawy i publikacje kulturę regionu, w tym twórczość obu braci pisarzy⁵.

W dniach 25-26 września 2014 r. szklarskoporębiańskie Muzeum zorganizowało międzynarodowe sympozjum *Carl Hauptmann i krąg jego przyjaciół / Carl Hauptmann und sein Freundeskreis*, które zgromadziło w charakterze referentów grupę uznanych badaczy (z Niesky, Wrocławia, Katowic, Warszawy, Łodzi i Szklarskiej Poręby), wielu zainteresowanych dziełem niemiecko-śląskiego pisarza gości, m.in. z Berlina i Stuttgartu, jak również germanistów z ośrodków naukowych m.in. Jeleniej Góry, Opola i Wrocławia. W otwarciu konferencji wzięli także udział m.in.: dyrektor Muzeum Karkonoskiego w Jeleniej Górze Gabriela Zawila, przedstawiciele Urzędu Miejskiego w Szklarskiej Porębie – sekretarz miasta Feliks Rosik. Wśród gości należy także odnotować obecność m.in. Angeli Henkel, przedstawicielki *Wilhelm Fraenger-Institut* z Berlina, Helgi Wüst, powiązanej pokrewieństwem z dawną mieszkanką „Felderbusch” Marianne Nitsche (która ofiarowała *Deutsches Literaturarchiv* w Marbach uratowane z willed fragmenty archiwum Carla Hauptmanna), Janusza Skowrońskiego, dziennikarza i autora książek o Śląsku, tłumacza Emila Mendyka czy Czesława Margasa, byłego dyrektora Archiwum Miejskiego w Jeleniej Górze.

Otwierając obrady, G. Zawila przedstawiła dorobek Domu Carla i Gerharta Hauptmannów w zakresie wieloletniego popularyzowania postaci starszego z braci – pisarzy, a także przypomniała znaczenie Carla Hauptmanna dla literatury niemieckiej, w tym zwłaszcza dla ziemi dolnośląskiej. Wyraziła jednocześnie uznanie dla inicjatywy zorganizowania sesji. Podczas otwarcia sympozjum głos zabrali również kierownik Domu Carla i Gerharta Hauptmannów Bożena Danielska oraz prof. dr hab. Krzysztof A. Kuczyński (Uniwersytet Łódzki), odpowiedzialny za stronę merytoryczną spotkania. Omówił on pokrótce polski dorobek naukowy dotyczący autora *Księgi Ducha Gór*, uwypuklając zwłaszcza zasługi Instytutu Filologii Germańskiej Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Katedry Badań Niemcoznawczych Uniwersytetu Łódzkiego, których pracownicy naukowcy w ostatnich latach przygotowali szczególnie wiele publikacji związanych z postacią dolnośląskiego pisarza.

Rozszerzenie formuły sympozjum o przyjaciół i znajomych Carla Hauptmanna, wśród których było wielu przedstawicieli sfery kultury i nauki, m.in. pisarzy, malarzy, rzeźbiarzy, kompozytorów, wydawców, jak i uczonych niemieckich uczelni wyższych, umożliwiła w pogłębiony sposób spojrzeć na życie i dzieło pisarza ze Szklarskiej Poręby przez pryzmat ciekawych życiorysów i dzieł ich twórczej przyjaźni.

Pierwszy dzień obrad przyniósł referaty nawiązujące zarówno do twórczości Carla Hauptmanna, jak i poruszające inne obszary badawcze związane z jego osobą, m.in. niewyjaśnione do końca losy literackiej spuścizny pisarza, której zasadniczy zręb spoczywa od 1969 r. w archiwach *Akademie der Künste* w Berlinie.

Uważana za najwybitniejszą znawczynię pisarza nestorka polskiej germanistyki, profesor Uniwersytetu Wrocławskiego Anna Stroka, zajmująca się dziełem Carla Hauptmanna od początków lat 60. minionego stulecia, przedstawiła referat *Moje >spotkania< z literacką spuścizną Carla Hauptmanna*, w którym powróciła wspomnieniami do swoich badań nad rękopisami (autografy utworów, dzienniki, listy) niemieckiego autora, znajdującymi się wówczas jeszcze

⁵ G. Zawila, *Gerhart i Carl Hauptmannowie w zbiorach Muzeum w Szklarskiej Porębie*, w: *Śladami wielkiego dziedzictwa. O pisarstwie Carla i Gerharta Hauptmannów*, pod red. E. Białka, K. A. Kuczyńskiego i C. Lipińskiego, Wrocław 2001; P. Wiater, *Powojenne losy Muzeum – Domu Carla i Gerharta Hauptmannów w Szklarskiej Porębie*, „Rocznik Jeleniogórski”, t. XXXIV, 2002.

w zasobach wrocławskiego Ossolineum. Rezultatem jej ówczesnej pracy była m.in. ceniona do dzisiaj książka (mająca w Niemczech w 2008 r. drugie wydanie) pt. *Carl Hauptmanns Werdegang als Dichter und Denker*⁶.

Także referat. K. A. Kuczyńskiego *Pogmatwane drogi szklarskoporębiańskiego archiwum. Tropami literackiej spuścizny Carla Hauptmanna po 1945 r.* zawierał rozważania nad losami archiwum, które po wyjeździe Marii Hauptmann (drugiej żony Carla) wraz z córką Mononą ze Szklarskiej Poręby (prawdopodobnie) jesienią 1947 r., zostało w niewyjaśnionych okolicznościach odnalezione w pierwszej połowie lat 50. na terenach „pewnego byłego majątku ponie-mieckiego” w Sudetach. Niestety nie udało się ustalić ani czasu odnalezienia podstawowego zębłu archiwum pisarza, ani zlokalizować miejsca.

Wśród wystąpień nawiązujących bezpośrednio do tematu sympozjum wymienić należy: prof. dr hab. Grażyny B. Szewczyk (Uniwersytet Śląski) *W dialogu z literaturą i sztuką. Przyjaźń Carla Hauptmanna z Ottonelem Modersohnem*, dr Agaty Dudy-Kozy (Biblioteka Śląska w Katowicach) *Muzyczne fascynacje. Korespondencja Anny Teichmüller z Marthą i Carlem Hauptmannami. Ze zbiorów Biblioteki Śląskiej*, mgr Moniki Rynkowskiej (Biblioteka Narodowa w Warszawie) *Śladami dróg niepokornej. Józefa Kodis – działaczka społeczno-oświatowa*, dr. Przemysława Wiatera (Dom Carla i Gerharta Hauptmannów w Szklarskiej Porębie) *Cyrillo dell' Antonio i galeria portretów dawnej kolonii artystów w Szklarskiej Porębie*. Spojrzenie na życie i dzieło Carla Hauptmanna poprzez jego naukowe i artystyczne przyjaźnie było - w odczuciu uczestników sympozjum – nowatorskim pomysłem w historii dotychczasowych badań nad tym autorem i pozwoliło na uchwycenie twórczych zależności i wpływów, a także umożliwiło w lepszym stopniu zrozumieć jego złożoną osobowość. Uzupełnieniem referatów była dyskusja panelowa z udziałem A. Stroki, G. B. Szewczyk, P. Wiatera oraz Helgi Wüst (Wein-stadt), podczas której poruszono m.in. zagadnienia obecności motywu Karkonoszy i Gór Izer-skich w twórczości pisarza, roli kobiet w jego życiu i dziele, kontaktów z Gerhartem Hauptmannem i pierwszą żoną Marthą po rozwodzie w 1908 r., czy problem jego współczesnej recepcji, zwłaszcza w Polsce.

Interesującym akcentem była prezentacja kilku nowości wydawniczych związanych z pi-sarzem: dwóch tomów prac zbiorowych „*I znów błyszczą moje góry...*” *Szkice o Carlu Hauptmannie oraz Carl Hauptmann i krąg jego przyjaciół*, jak również wspomnień Marthy Hauptmann *Drogi mojego życia*.

Publikacja *Carl Hauptmann i krąg jego przyjaciół* jest poszerzoną wersją pokłosia kon-ferencji, na którą złożyły się dodatkowo teksty autorów niemieckich (w tomie zamieszczono również ich polskie wersje): Edith Wack (Berlin), „*Ein Sein in Einheit*“. *Carl Hauptmanns Korrespondenz mit Wilhelm Bölsche*; Christiana Henke (Niesky) *Johannes Maximilian Avenarius – eine schlesische Künstlerpersönlichkeit*, Michaela Wernera (Giessen) *Lieber Schreiberhauptmann – Liebster Sombart. Die Freundschaft zwischen Carl Hauptmann und Werner Sombart* oraz Gerda-Hermannna Susena (Berlin) *Über die Freundschaft. Carl Hauptmann und Christian von Ehrenfels*.

Wspomnienia Marthy Hauptmann, które w oryginale ukazały się drukiem w 2011 r.⁷, za-prezentował ich tłumacz Mirosław Mackiewicz (Zawadzkie), omawiając niektóre aspekty swojej pracy nad przekładem⁸.

⁶ A. Stroka, *Carl Hauptmanns Werdegang als Dichter und Denker*, Dresden 2008.

⁷ M. Hauptmann, *Mein Lebensfaden. Erinnerungen*, hrsg. und mit einem Nachwort vers. von K. A. Kuczyński, Włocławek 2011.

⁸ Por. M. Mackiewicz, *Uwagi tłumacza*, w: M. Hauptmann, *Drogi mojego życia. Wspomnienia*, Jele-nia Góra – Szklarska Poręba 2014, s. 190-191.

Szczególnym zainteresowaniem cieszył się wieczór filmowy Christiana Henke *Carl Hauptmann i sztuka filmowa*, podczas którego prelegent nie tylko omówił związki pisarza z niemiecką X Mużą, ale i zaprezentował odnaleziony przez siebie, zaginiony przez niemal sto lat w archiwach film *Rübezahls Hochzeit* (1916) w reżyserii Paula Wegenera, w którym w epizodycznej roli wystąpił... Carl Hauptmann⁹.

Drugi dzień sympozjum był poświęcony odwiedzinom śladów kolonii artystów w Szklarskiej Porębie, m.in. zabytkowych willi, dawnych siedzib pisarzy, malarzy i polityków z przełomu XIX i XX w., cmentarza ewangelickiego w Szklarskiej Porębie Dolnej z grobami m.in. Carla Hauptmanna i Wilhelma Bölschego. Indywidualnie można było również zwiedzić willę „Felderbusch”, dawny dom Marthy Hauptmann, wybudowany dla niej przez Carla po rozwodzie. Kończącym akordem było zwiedzanie Muzeum Karkonoskiego w Jeleniej Górze, przechowującego m.in. publikacje i eksponaty związane z Carlem Hauptmannem i gronem jego artystycznych przyjaciół.

Sympozjum w Szklarskiej Porębie było skierowane nie tylko do profesjonalnych badaczy Carla Hauptmanna i literatury niemieckiej na Dolnym Śląsku, ale także do szerszego grona osób zainteresowanych przeszłością i kulturą tego regionu. Wydaje się, że cel badawczy spotkania, służący dalszej popularyzacji twórczości tego wybitnego niemiecko-śląskiego pisarza, został w dużej mierze osiągnięty, zaś jego pokłosie wzbogaci w istotny sposób naszą wiedzę o autorze *Księgi Duchy Gór*¹⁰.

Krzysztof A. Kuczyński

FORUM POLSKO-NIEMIECKIE W 2014 ROKU

Funkcjonujące od 1976 r. Forum Polsko-Niemieckie (*Deutsch-Polnisches Forum*) stanowi w swym założeniu szeroko pojętą płaszczyznę dialogu polskich i niemieckich elit politycznych i społecznych. Idea jego powołania zrodziła się w nawiązaniu do bilateralnego układu o podstawach normalizacji stosunków między Polską a Niemcami (1970 r.) oraz multilateralnego Aktu Końcowego KBWE w Helsinkach (1975 r.). U jej podstaw legło przekonanie o konieczności prowadzenia wspólnej debaty społecznej w celu pogłębienia wzajemnego zrozumienia i współpracy. Forum zostało powołane na podstawie Wspólnego Oświadczenia o rozwoju stosunków pomiędzy Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Federalną Niemiec (1976 r.). Uzgodniono wówczas, iż będzie miało formę regularnych spotkań polityków, naukowców, ekonomistów i publicystów z obu krajów, a ich celem będą dyskusje dotyczące obustronnych interesów, a także wymiana myśli służąca rozbudowie wzajemnych stosunków. Znaczenie Forum Polsko-Niemieckiego i przekonanie o celowości jego kontynuowania zostały potwierdzone następnie w Traktacie o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 17 czerwca 1991 r. (art. 29, ust. 3), w którym czytamy: „Umawiające się strony popierają działalność Fo-

⁹ Wyczerpująco informuje o tym Ch. Henke, *Carl Hauptmann i sztuka filmowa*, w: „*I znów błyszczą moje góry...*” *Szkice o Carlu Hauptmannie*, red. K. A. Kuczyński, Włocławek 2014, s. 99-109.

¹⁰ Por. także: J. Skowroński, *Zapomniany, starszy brat*, „*Odkrywca*”, 2014, nr 11, s. 19-24.